

הלכה א:

אמירת סליחות - מדוע ואימתי

מנהג הספרדים ועדות המזרח לקום באשמורת הבוקר, לומר סליחות ותחנונים, החל מיום שאחרי ראש חודש אלול ועד יום הכיפורים (בימי חול בלבד, וביום ראש חודש אלול עצמו אין לומר סליחות).

הטעם למנהג זה הינו מסורת בידינו, שמשה רבינו עלי להביא את הלוחות השניות בראש חודש אלול, וירד ביום הכיפורים, וכל אותם ארבעים יום היו ימי סליחות ותחנונים לעם ישראל, וביום הכיפורים נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה, ואמר למשה: "סלחתי כדברך", ולכן נקבע יום הכיפורים ליום מחילה וסליחה וכפרה.

ומנהג האשכנזים להתחיל באמירת הסליחות ביום ראשון שלפני ראש השנה. ואם חל יום א' של ראש השנה ביום שני או שלישי, מתחילים האשכנזים לומר סליחות ביום ראשון בשבוע שקודם השבוע שחל בו ראש השנה.

הלכה ב:

שעת אמירת הסליחות

הזמן הראוי ביותר לאמירת סליחות הוא באשמורת הבוקר, לפי שמשעות הבוקר מתעוררים חסדי הקב"ה בעולם, וכמו שנאמר: "יוֹמָם יִצְוֶה ה' חֶסְדוֹ". ומחצות הלילה (הכוונה לחצות עפ"י שעות זמניות, ולא לשעה 12 בלילה, כמבואר בהמשך) הוא עת רצון לאמירת סליחות. אבל בין זמן צאת הכוכבים ועד חצות הלילה אסור לומר סליחות ושלוש עשרה מידות (פרט ליום הכיפורים, שבו מותר לומר אף בזמן זה).

זמן חצות הלילה האמור למעלה הוא שתיים עשרה שעות בדיוק אחר חצי הזמן שבין זריחת החמה לבין שקיעתה, כגון אן זריחת החמה בשעה חמש בבוקר, ושקיעתה בשעה שש בערב, יוצא שחצי הזמן ביניהם הוא בשעה 11:30 בצהריים, וזהו זמן חצות היום. במקרה כזה, שתיים עשרה שעות לאחר מכן, בשעה 23:30 בלילה, יהיה זמן חצות הלילה.

נ.ב. עפ"י בשנים האחרונות, זמן חצות הלילה בישראל בימי אלול עד תשרי נע בדר"כ בין 0:45 - 0:30, כך שבדר"כ בשעון קייצי ניתן לומר סליחות אחרי 0:45 בלא חשש, ובשעון חורפי משעה 23:45)

ויחיד שנמצא בבית כנסת שנוהגים שם לומר סליחות קודם חצות הלילה, ראוי לו למחות בידם, לבטל מנהגם זה, וברור שאינו רשאי להצטרף אליהם ולענות עימם שלוש עשרה מידות. ומכל מקום, ציבור שאי אפשר להם לומר סליחות באשמורת הבוקר או בחצות הלילה, רשאים לומר סליחות בשעות הבוקר, או אחר הצהריים לפני תפילת מנחה (והציבור רשאים להקדים סליחות לפני תפילת מנחה).

הלכה ג:

שלא לנמנם בשחרית לאחר הסליחות

המשכים לומר סליחות באשמורת הבוקר צריך להיזהר שלא ינום ולא ישן בשעת תפילת שחרית, ובפרט בזמן קריאת שמע וברכותיה ובזמן תפילת שמונה עשרה, ומה גם שהוא לבוש בתפילין שאסור לישון בהם ולהסיח דעתו מהם מפני קדושתם. ומי שאינו נזהר בזה, יצא שכרו בהפסדו, וכלל גדול אמרו בעבודת ה': לשמור העיקר ולהוסיף בחסידות, ולא לזלזל בעיקר ולקיים התוספת.

ולכן, אם אינו יכול להיזהר בזה, עדיף שיאמר סליחות לפני תפילת מנחה, או בחצות הלילה, כדי שיוכל להתפלל שחרית עם התפילין כראוי.

הלכה ד:

תלמידי חכמים ובחורי ישיבה; הקדמת 'תיקון חצות'

תלמידי חכמים ובחורי ישיבות שרגילים לעסוק בתורה עד שעה מאוחרת בלילה, ואם ישכימו באשמורת הבוקר לומר סליחות, יש חשש שיתבטלו מסדר לימודם ביום, ישתדלו לומר סליחות בציבור אחר חצות הלילה. ואם אינם מוצאים מנין לאמירת סליחות בחצות הלילה, ישתדלו לכל הפחות לקום לסליחות בימי שני וחמישי. וכן יתאזרו בכ עוז לקום בעשרת ימי תשובה ולהשתתף עם הציבור באמירת סליחות ותחנונים.

והרגילים לומר סליחות בחצות הלילה, ראוי ונכון שיאמר "תיקון חצות" קודם אמירת הסליחות, ומעלת אמירת תיקון חצות חשובה יותר מאמירת הסליחות.

הלכה ה:

שכירים ומלמדי תינוקות

וכן הדין למלמדי תינוקות, או פקידים ופועלים שכירים, שיש חשש שאם ישכימו קום לומר סליחות באשמורת הבוקר יתבטלו מעבודתם, ולא יוכלו לעשות מלאכתם באמונה, שישתדלו לומר סליחות בציבור בחצות הלילה תינוקות, או פקידים ופועלים שכירים, שיש חשש שאם ישכימו קום לומר סליחות באשמורת הבוקר יתבטלו. ואם אינם מוצאים מנין לאמירת סליחות בחצות הלילה, ישתדלו לקום לסליחות בימי שני וחמישי, וכן יתאזרו בכל עוז לקום לסליחות בעשרת ימי תשובה.

הלכה ו:

דרך אמירת הסליחות

אמירת הסליחות צריכה להיות בכוונה, בנחת, במתון ובהכנעה יתירה, ובמיוחד יש לכוון באמירת שלוש עשרה מידות. ולכן, אותם הנוהגים לומר סליחות במהירות רבה ובחיפזון, לא יפה עושים, וצריכים לבטל מנהגם. וכן אותם האומרים סליחות בקול רינה, כדרך ששרים פיוטים ונגינות, לא יפה עושים (הערת יוצרי האתר: הכוונה כנראה לאלה המתייחסים לסליחות כאילו היו בסך-הכל שירים), ומאבדים שנתם ללא תועלת.

והחי ייתן אל ליבו בעת אמירת הוידוי והסליחות, לפשפש במעשיו ולשוב בתשובה שלמה, ולהוסיף מצוות ומעשים טובים בהתקרבו ליום הדין שבו שוקלים זכויותיו ועוונותיו של אדם.

הלכה ז:

אין אומרים י"ג מידות כשאין מנין, אלא בטעמים

אם אין מנין בשעת אמירת הסליחות, אין היחיד רשאי לומר שלוש עשרה מידות שבפסוק "וַיַּעֲבֹר ה' עַל-פְּנֵיו" כדרך תפילה ובקשת רחמים, מפני שנחשבים לדבר שבקדושה, ואין דבר שבקדושה בפחות מעשרה. אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא בטעמי המקרא, רשאי. ובעת שאומר היחיד פסוק זה דרך קריאה בטעמי המקרא, אינו צריך לסיים [במקום "וַיַּעֲבֹר ה' עַל-פְּנֵיו" עד סוף הפסוק, אלא רשאי לסיים בתיבת "וַיַּעֲבֹר ה' עַל-פְּנֵיו" ומותר ליחיד לומר "אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים" עד "וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרַתְךָ", אע"פ שאומר בו "זָכַר לָנוּ הַיּוֹם בְּרִית שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה".

הלכה ח:

כשאין מניין אין לומר הסליחות שבארמית

וכן אין ליחיד לומר הסליחות שנתקנו בלשון ארמית, כגון "רחמנא", "מחי ומסי", "דעני לעניי", "מרנא דבשמיא", מפני שאין מלאכי השרת מכירים בלשון ארמית. ורק אם יש מנין בבית הכנסת אומרים אותם, כיון שאין הציבור נזקק לעזרת מלאכי השרת, [מפני] שהשכינה עימם.

ולכן, אם עדיין לא באו עשרה לבית הכנסת, ידלג השליח ציבור "רחמנא" ושאר קטעי הסליחות שבלשון ארמית, ולאחר מכן, אם יבואו עשרה, ישלימו אותם בציבור.

ונכון לנהוג כשטרם באו עשרה לבית הכנסת לסליחות, אחר פיוט "שבט יהודה בדוחק ובצער" לומר: "ריבונו של עולם, אתודה על עבירות", והוידוי, ושאר תחינות שבלשון הקודש. ולאחר מכן, כשהיו עשרה בבית הכנסת, יחזרו ל"אל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כְּסֵא רַחֲמִים", "ויעבור", "רחמנא", "אנשאי אמונה" ושאר הסליחות שדילגו.

הלכה ט:

מנהגי דילוגים בסליחות

יש נוהגים לדלג על פיוט "אם אֶפֶס רוֹבֵעַ הַקֵּן" ומתחילים מ"זיכרון לפניך בשחק". וכן יש נוהגים לדלג על פיוט "בזוכרי על משכבי".

הלכה י:

התנהגות הציבור באמירת י"ג מידות ("ויעבור")

כשמגיעים לפסוק "ויעבור", צריכים כל הציבור לומר תיבות "וַיַּעֲבֹר ה' עַל-פְּנֵיו וַיִּקְרָא" בלחש, והשליח ציבור אומר בקול רם, ואחר כך אומרים כל הציבור יחדיו בקול רם: "ה' | ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן" עד "נִשְׂא עֹן וְפָשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקָּה", וכן המנהג.

וכשאומרים: "ה' | ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן" ייזהרו להפסיק בין שם ה' הראשון לבין שם ה' השני, כי יש טעם "פֶּסֶק" (שצורתו פס ישר מאונך) בטעמי המקרא ביניהם.

וכשאומר "ה' | ה'", יש לכפוף קומתו קצת בשחיה, ולא יכרע ממש, אלא ישוח מעט. ומנהג חסידי ק"ק "בית אל" בירושלים, ששוחין מעט כשאומרים

"ויעבר ה' על-פניו", וזוקפים כשאומרת תיבת "ויקרא", ושוב שוחין כשאומרים: "ה' | ה'".

ואין הציבור צריכים להרים עקביהם מהקרקע כשאומרים "ה' | ה'" כדרך שעושים בקדושה, אלא יישרו רגליהם ויאמרו י"ג מידות בכוונה.

הלכה יא:

שלא לכפול אמירת פסוק "שמע ישראל"

כשמגיעים הציבור לפסוק "שמע ישראל" שבסליחות, לא יכפלוהו ב' פעמים, אלא השליח ציבור אומר פעם אחת בקולם רם תחילה, והציבור עונים אחריו פעם אחת.

הלכה יב:

אמירת קדיש "תתקבל" בסוף הסליחות

אחר שסיימו אמירת הסליחות יאמרו קדיש "תתקבל", אפילו אם מתפללים תפילת שחרית מיד אחר הסליחות. ואם היו עשרה בשעת אמירת הסליחות, יוצא אחד מהם לפני אמירת הקדיש, לא יאמרו קדיש "תתקבל" כשאים עשרה בבית הכנסת.

הלכה יג:

שמיעת סליחות דרך רדיו או רמקול

השומע סליחות וי"ג מידות דרך הרדיו, אם הסליחות אינם בשידור ישיר, אלא הקלטה בלבד, אינו עונה עימם י"ג מידות וקדיש. ואם הסליחות בשידור ישיר, דהיינו שבאותה שעה ממש עומדים ציבור מישראל בבית הכנסת ואומרים סליחות, ואותם סליחות מועברות בשידור ישיר ברדיו, רשאי לענות עימם סליחות, וכן רשאי לענו עימם אמנים של הקדיש שלפני הסליחות ושלאחר הסליחות. וכן הדין אם שומע סליחות המועברות דרך מגביר קול, שרשאי לענות אחר השליח ציבור.

וכל זה לענין לענות עם הציבור, אבל לענין לצאת לידי חובה, אין השומע מההרדיו בשידור ישיר יוצא ידי חובה, וכן אין השומע דרך מגביר קול יוצא ידי חובה. ולכן השומע [בפורים] קריאת המגילה דרך הרדיו בשידור ישיר, או דרך מגביר קול, אינו יוצא ידי חובה עד שישמע את קולו של השליח ציבור ממש (והשומע קריאת המגילה דרך מגביר קול: אם בלאו הכי יכול היה לשמוע את קריאת המגילה, ומגביר הקול רק מסייע שישמע בקול חזק יותר, יוצא ידי חובה).

הלכה יד:

ברכות תורה לפני אמירת סליחות

הקמים באשמורת הבוקר לאמירת סליחות, נכון וראוי שיברכו ברכות התורה קודם הסליחות, כיון שבתוך הסליחות נכללים פסוקים ומזמורי תהילים, ונכון להחמיר שלא לומר פסוקים קודם ברכות התורה, אפילו אם נאמרים דרך תפילה ובקשה.

הלכה טו:

אכילה לפני אמירת הסליחות

הקמים באשמורת הבוקר קודם עלות השחר לאמירת סליחות, ורוצים לטעום מיני מזונות או פירות קודם אמירת הסליחות, נכון להחמיר שלא לטעום דבר מאכל אפילו קודם עלות השחר, כדי לחוש לדברי הזוהר הקדוש שמחמיר בזה.

ואחר שעלה עמוד השחר, אסור מן הדין לטעום כל דבר מאכל, [מפני] שאסור לאכול קודם תפילת שחרית. אבל לשתות תה או קפה, אפילו עם סוכר - מותר, ואפילו לאחר שעלה עמוד השחר (ובקפה מזוג עם חלב יש להקל רק לאדם חלש, ונכון שיברך קודם [לשתייתו] את ברכות השחר וברכות התורה, ו[יקרא] פרשת העקידה וקצת מסדר הקורבנות, ואח"כ ישתה הקפה המזוג עם חלב).

ההלכות לקוחות מספר "אוצרות יוסף", בו מובאים לקוטים מספרי "תורת המועדים" לרב דוד יוסף שליט"א עפ"י הלכותיו והנהגותיו של מרן שליט"א.

כתיבה וחתימה טובה